

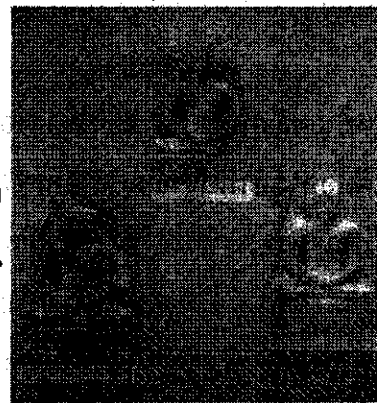
คำ “เขตเตชยะ” ที่เก่าที่สุดที่ได้พบจากหลักฐานประเภทจารึก ในประเทศไทย

จิรัฏฐา ภาวชิระ

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ช่วงต้นสมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเริ่มต้นราวพุทธศตวรรษที่ 11 อันจัดอยู่ในวัฒนธรรมสมัยทวารวดี ในระยะเวลาดังกล่าวหลักฐานประเภทจารึกหรือวรรณกรรมทางศาสนา ส่วนใหญ่มักปรากฏเป็นข้อความสั้น ๆ เช่น คาถาเย ธมมา อันถือเป็นหัวใจของพุทธศาสนา คำนมัสการพระรัตนตรัย หรือข้อธรรมะที่คัดลอกมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น ธรรมจักกัปปวัตตนสูตรตะ วินัยปิฎก มหาวรรค ธรรมบทในสุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย และ อริยสัจสี่ เป็นต้น (ข้อความที่คัดลอกมาจากวินัยปิฎก มหาวรรค และสุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปรากฏเป็นครั้งแรก ในจารึกเสาแปดเหลี่ยมจากชัยจำปา จังหวัดลพบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 สมัยทวารวดี ดู จารึกในประเทศไทย เล่ม 1, หน้า 119-121) แต่ในขณะเดียวกันเราก็ได้พบคำอุทิศที่ปรากฏอยู่บนวัตถุทางศาสนาด้วยเช่นกัน เช่น จารึกบนใบเสมา และจารึกหลังพระพิมพ์ที่พบที่อำเภอนาคนู จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น อักษรที่ปรากฏในจารึกสมัยทวารวดีมีหลายแบบ เช่น อักษรปัลลวะ อักษรทมิฬ (Tamoul) อักษรเทวนาครี และอักษรมอญ ส่วนภาษาที่ใช้ได้แก่ ภาษาบาลี สันสกฤต มอญ และเขมร

จากการศึกษาจารึกต่างๆที่จัดอยู่ในช่วงสมัยดังกล่าวและที่พิมพ์เผยแพร่แล้ว ทำให้เราได้ทราบว่า ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันมีคติการนับถือพระศรีอริย์มาแล้ว ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12

หลักฐานชิ้นแรก เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดแต่งเนินโบราณสถานหมายเลข 11 ที่เมืองโบราณอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เนินโบราณสถานดังกล่าวอยู่เชิงเขาคำเทียมนอกคูเมืองทางด้านทิศตะวันตก (กรมศิลปากร, 2509, หน้า 16-17) หลักฐานดังกล่าวได้แก่พระพิมพ์ดินเผา 3 ชิ้น มีพิมพ์เป็นรูปสามเหลี่ยมปลายมนขนาดใกล้เคียงกันทั้งสามชิ้น

ภาพที่ 1

คือสูงประมาณ 10 เซนติเมตร ทางด้านหน้าที่มีร่องรอยของการเขียนลี ? ปรากฏรูปบุคคลที่แต่งกายคล้ายภิกษุห่มจีวรเฉียงพาดพระอังสาซ้ายเพียงข้างเดียว นั่งขัดสมาธิเพชร ? หงายฝ่าพระบาททั้งสองข้าง หัตถ์ทั้งสองทำปางสมาธิ (ภาพที่ 1) เศียรเรียบไม่มีพระเกตุมาลา อันแสดงถึงความเป็นพระสงฆ์ ทางด้านหลังมีจารึกอักษรอินเดียได้ (ปัลลวะ) ภาษาบาลี

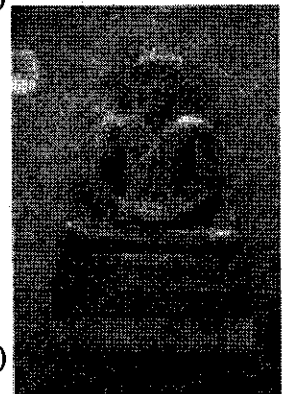
ภาพที่ 2

- พระพิมพ์ชิ้นที่หนึ่งสูง 10.2 เซนติเมตร (ภาพที่ 2) จากลักษณะภายนอกที่ปรากฏ คู่มือเหยียดและไม่วางงาม ทำด้วยดินเผาไฟอุณหภูมิต่ำ (หรือที่เรียกว่าเผาไม่สุก เนื่องจากเนื้อในยังเป็นสีดำ) ส่วนลีที่เคยเขียนอยู่ด้านนอก สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นลีสัมพันธ์ ลักษณะใบหน้าของภิกษุรูปนี้ มีลักษณะพื้นเมือง ดูแปลกตา ต่างจากพระพิมพ์อีกสององค์ คือมีคิ้วเป็นสันนูน จมูกใหญ่ ริมฝีปากหนาและดูคล้ายจะงอจทำให้มีลักษณะเหมือนกำลังเหยอริมฝีปาก (ซึ่งใบหน้าลักษณะนี้เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของศิลปกรรมสมัยทวารวดี พบมากในช่วงต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประติมากรรมจากเมืองคูบัว และเมืองอู่ทอง) แต่พระพิมพ์ชิ้นนี้กลับเป็นชิ้นที่น่าสนใจที่สุด เนื่องจากที่ด้านหลังมีจารึกอักษรปัลลวะอ่านได้ว่า “เมตเตยโยโก” (ด้วยความกรุณาของ พ.ศ.กรรณิการ์ วิมลเกษม แห่งภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี ซึ่งอาจารย์กังวล คัชชิมา ได้กรุณาแปลความหมายของชื่อนี้ว่า “ผู้เป็นที่ตั้งแห่งความเมตตา”) (ดูภาพที่ 3)

ภาพที่ 3

- ชิ้นที่สองสูง 9.5 เซนติเมตร ลักษณะโดยรวมส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับองค์แรก มีร่องรอยของการเขียนลีเช่นเดียวกัน เพียงแต่มีฝีมือการทำที่ปราณีตกว่าและดูสวยงามกว่าใบหน้ากลม อมยิ้ม ด้านหลังมีจารึกว่า “สาริปุตโต” (กรมศิลปากร, 2509, หน้า 17) (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4

จากการศึกษาทางอักษรวิธีของจารึกทั้งสองชิ้นนี้ อาจกำหนดอายุได้ว่าอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 (พ.ศ.กรรณิการ์ วิมลเกษม)

-จีนที่สาม (ชำระ) มีลักษณะใกล้เคียงกับจีนที่สอง แต่ร่องรอยของการเขียนสีปรากฏชัดเจนกว่าอีกสองจีน จารึกที่อยู่ด้านหลังไม่สามารถอ่านได้เพราะอยู่ในสภาพชำระ

อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานที่กล่าวมาทำให้เกิดคำถามต่าง ๆ ตามมา คำถามแรกก็คือ รูปพระภิกษุที่ปรากฏอยู่ด้านหน้ากับจารึกด้านหลัง มีความสัมพันธ์กันอย่างไร ? จารึกดังกล่าวใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อความหมายของภาพด้านหน้าใช่หรือไม่ ? ถ้าใช่ นั่นหมายความว่า ผู้เขียนมีความประสงค์จะบอกให้ทราบว่ารูปภิกษุนั้นหมายถึง "เมตเตยยะ" (หรือเมตไตรย) และ "สารีบุตร"

คำถามต่อมาก็คือ "เมตเตยยะโก" ที่ปรากฏในจารึกหมายถึงใคร ตามประวัติศาสตร์พุทธศาสนานั้น บุคคลซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีภายใต้ชื่อนี้ก็คือ พระศรีอริยเมตไตรย (พระศรีอาริย์) พระอนาคตพุทธเจ้าผู้ ซึ่งจะมาตรัสรู้หลังพุทธศาสนาของพระโคตมพุทธ มีอายุครบ 5000 ปี ปัจจุบันพระองค์ประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตในฐานะพระโพธิสัตว์ (แต่เหตุใดบุคคลในภาพดังกล่าวจึงอยู่ในลักษณะเป็นพระภิกษุ นั่นเป็นคำถามที่เราจะต้องหาคำตอบกันต่อไป)

ส่วนพระพิมพ์จีนที่สามนั้น เป็นที่น่าเสียดายที่อยู่ในสภาพชำระ จึงไม่สามารถอ่านข้อความได้ แต่ถ้าเราจะลองสันนิษฐานดู ก็อาจมีความเป็นไปได้ว่าพระพิมพ์องค์ที่สามนี้น่าจะจารึกชื่อของพระสาวกสำคัญอีกองค์หนึ่งของพระพุทธเจ้านั้นคือ "พระโมคคัลลานะ"

ดังนั้นหากรูปภิกษุดังกล่าวคือพระเมตไตรย และ พระสารีบุตร และพระพิมพ์อีกชิ้นหนึ่งตามข้อสันนิษฐานคือ พระโมคคัลลานะ สิ่งที่เป็นคำถามต่อมาก็ คือ การปรากฏกายของเมตไตรยและอัครสาวกทั้งสองในครั้งนี้อยู่ในฐานะใด ? และมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ? พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร และพระศรีอาริย์นั้น มีบทบาทสำคัญต่อพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิเถรวาท ดังที่ปรากฏในพุทธประวัติว่า พระพุทธองค์ทรงประกาศว่า พระโมคคัลลานะ (โกณฑัญญะ) และพระสารีบุตร (อุปติสสะ) เป็นพระอัครสาวก โดยพระสารีบุตรเป็นเอตทัคคะในทางมีปัญญามาก มีความรู้ความสามารถแตกฉานในการสอน "พระอภิธรรม" ได้รับยกย่องเป็นพระธรรมเสนาบดี (พระเทพเวที : 2536, หน้า 336) ในขณะที่พระโมคคัลลานะเป็นเอตทัคคะในทางมีฤทธิ์ พระสาวกทั้งสององค์เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้า ในการประกาศพระศาสนา พระพุทธองค์ทรงไว้วางพระราชหฤทัยและมั่นพระทัยว่า พระสาวกทั้งสองจะรักษาความบริสุทธิ์แห่งพระพุทธศาสนาไว้ได้ (Malalasekera : 1960, vol. II, pp. 541-

542) สิ่งนี้อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้เราได้พบพระพิมพ์รูปพระอัครสาวกทั้งสององค์ ผู้ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนของพระธรรม อยู่คู่กับพระศรีอารยเมตไตรย-พระพุทธเจ้าในอนาคต ผู้ซึ่งจะเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนาให้ยืนยงต่อไป - นี่เป็นเพียงข้อสมมุติฐาน

การบรรจุพระพิมพ์ทั้งสามองค์นี้ไว้ในเจดีย์ (ขุดพบทางด้านทิศเหนือของเจดีย์) ก็เพื่อเป็นการสืบพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไปในภายภาคหน้า ตามนัยที่ว่าพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร เปรียบเสมือนตัวแทนของพระธรรม ส่วนเมตไตรยก็เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ในขณะที่พวกอื่นทั้งสามองค์ก็ปรากฏภายในรูปของพระสงฆ์ จึงเป็นการแสดงถึงรัตนตรัย - แก้วสามประการของพุทธศาสนา

เราอาจโยงความสัมพันธ์ของข้อสมมุติฐานข้างต้นได้กับคตินิยมสมัยทวารวดี ในการทำจารึกคาถา เข ธมมา ซึ่งส่วนหนึ่งก็เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ยาวนานเช่นเดียวกัน อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญก็คือพระอัครสาวกทั้งสององค์นี้ (พระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร) ได้สำเร็จโศดาบันหลังจากได้ฟังคาถาเข ธมมา เพียงครั้งเดียวจากพระอัสสชิก่อนที่จะได้พบพระพุทธองค์เสียอีก

แต่คำถามยังไม่หมดลงเท่านั้น ในรายงานการสำรวจและขุดแต่งเมืองโบราณคูทองของกรมศิลปากรยังได้บันทึกไว้ว่า จากการขุดแต่งเจดีย์หมายเลข 11 นี้ ยังได้พบพระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วยสำริด 4 องค์บริเวณริมฐานเจดีย์ด้านทิศใต้ (ภาพที่ 5) และประติมากรรมดินเผารูปพระโพธิสัตว์ 1 องค์ ทางด้านทิศเหนือ(ภาพที่ 6) พระโพธิสัตว์ที่ว่านี้เมื่อดูจาก

ภาพที่ 5

ภาพประกอบในรายงาน มีลักษณะเป็นบุคคลทรง

เครื่องกษัตริย์ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ มือทั้งสองทำปางที่มองได้ไม่ชัดเจนนัก อาจเป็นอัญชลิมุทราหรือธรรมจักรมุทรา ซึ่งถ้าเป็นประการแรก เราอาจตีความได้ว่าประติมากรรมชิ้นนี้ อาจเป็นเพียงตัวแทนของกษัตริย์ที่กำลังฟังธรรม ซึ่งคงไม่มีข้อสงสัยอะไร แต่หากเป็นประการหลัง

คือธรรมจักรมูทรา ก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจและทำให้เกิดคำถามตามมา เนื่องจากการทำปางดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า บุคคลนั้นกำลังแสดงธรรมประติมากรรม ดังกล่าวจึงอาจหมายถึงพระโพธิสัตว์ แต่เนื่องจากไม่มี สัญลักษณ์ที่ชัดเจนพอที่จะบอกได้ว่า เป็นพระโพธิสัตว์ องค์ใด เราคงต้องใช้การสันนิษฐาน พระโพธิสัตว์ที่เป็นที่ รู้จักกันดีที่สุด (นอกจากอดีตชาติของพระพุทธเจ้า) สำหรับ พุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นพุทธศาสนาที่นับถือกัน อย่างแพร่หลายในวัฒนธรรมทวารวดี ก็คือพระศรีอาริยเมตไตรย นอกจากนี้จากรายงานที่กล่าวว่า ประติมากรรม ชิ้นนี้พบทางด้านทิศเหนือ เช่นเดียวกับพระพิมพ์ทั้ง สามองค์ อาจชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของของทั้งสี่ชิ้นนี้ จะเป็นไปได้หรือไม่ว่าประติมากรรมดินเผารูปพระโพธิสัตว์องค์นี้คือ “เมตเตยยะ” ? ในฐานะที่เป็นพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งปัจจุบันประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต (ส่วนรูปพระภิกษุที่ปรากฏ ด้านหน้าของจารึก “เมตเตยยะ” นั้น อาจหมายถึงอนาคตพุทธ ที่ยังอยู่ในฐานะเป็นเพียงพระภิกษุ ที่ยังไม่ตรัสรู้ ?)

ภาพที่ 6

คำถามที่ยังไม่สามารถตอบได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เหตุใดจึงทำรูปพระศรีอาริย - พระพุทธเจ้าในอนาคตเป็นเพียงภิกษุธรรมดา ซึ่งไม่ค่อยปรากฏนัก ทำให้เราพยายามหาคำตอบต่อไปอีกว่า นอกจาก “เมตไตรย” ที่หมายถึงพระอนาคตพุทธแล้ว ยังหมายถึงใครได้อีกบ้าง จากการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนา เราได้ทราบว่า มีพระภิกษุที่มีนามว่า “เมตเตยยะ” อย่างน้อย 2 องค์ องค์แรกเป็นพระอรหันต์เดิมชื่อ “ติสสะ” ต่อมาได้รับสมญานามว่า “เมตเตยยะ” ในสุดตนิบาต (คาถาที่ 814) เรียกภิกษุรูปนี้ว่า “ติสสะ-เมตเตยยะ” (Malalasekera vol.I, p.662)

ติสสะ-เมตเตยยะ เป็นเพื่อนของติสสะแห่งเมืองสาวัตถี ทั้งสองได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่เชตวัน หลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระศาสดาทรงแสดง ก็เลื่อมใสขอออกบวช เมตเตยยะ ได้ลาพระพุทธองค์ออกไปปฏิบัติธรรมในป่า และไม่นานก็สำเร็จอรหันต์ ในขณะที่ติสสะเถระยังคงอยู่ในเมืองสาวัตถี แต่หลังจากที่พี่ชายของท่านสิ้นชีวิต บรรดาญาติพี่น้องก็

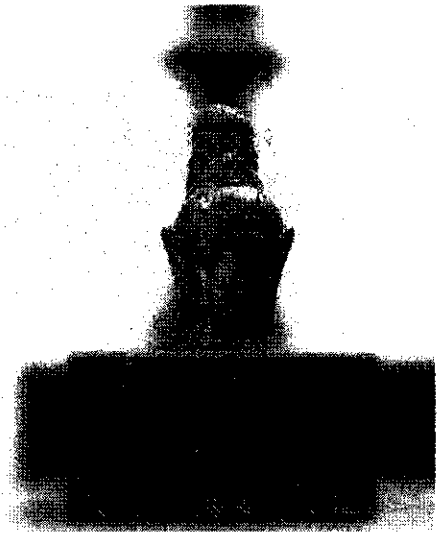
ขอให้สีกออกมาใช้ชีวิตนราวาส ครั้งหนึ่งเมตเตยยะผ่านมาทางหมู่บ้านของคิสสะ จึงได้นำคิสสะไปพบพระพุทธองค์และขอให้เทศนาโปรด พระพุทธองค์จึงทรงประทานเทศนา “คิสสะ-เมตเตยยะ สุตตะ” แก่ทั้งสอง หลังจากได้ฟังเทศนาจบลง คิสสะก็บรรลुโศคาบันและสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในที่สุด (Malalasekera : 1960, vol.II, p.1020)

พระสาวกองค์ที่สองชื่อ “คิสสะ-เมตเตยยะ” เช่นเดียวกัน (หรือที่รู้จักกันในนาม “คิสสเมตเตยยามาณพ” คิสสะ เป็นชื่อตัว เมตเตยยะ เป็นชื่อสกุล) เป็นศิษย์ 1 ใน 16 ของพราหมณ์พาวารี (Bavari) ผู้ซึ่งได้ส่งศิษย์ไปทูลถามปัญหาแก่พระศาสดาที่ป่าสาณเจดีย์ เพื่อจะทดสอบว่าพระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธะจริงหรือไม่ (คำถามหรือปัญหาเหล่านั้นรวบรวมไว้ใน “เมตเตยยะปัญหาหรือคิสสะเมตเตยยะ-ปุจฉา”) แต่หลังจากได้ฟังคำตอบจากพระพุทธองค์เขาและเพื่อน ๆ ก็สำเร็จอรหันต์ (Malalasekera : 1960, vol.I, p. 662)

ถ้าพิจารณาพระสาวกนาม “เมตเตยยะ” ทั้งสององค์ที่กล่าวมา เรายังไม่เห็นความสำคัญที่โดดเด่นพอที่จะมีการสร้างรูปของท่านไว้ร่วมกับพระสาวกอื่น (และอาจรวมถึงพระโมคคัลลานะ) เท่ากับความสำคัญของ “เมตเตยยะ” ผู้เป็นพระอนาคตพุทธ ถึงแม้ว่าพระคิสสเมตเตยยะองค์นี้จะป็นหนึ่งในอัสติมหาสาวก คือพระสาวกผู้ใหญ่ 80 องค์ แต่ก็ไม่ได้เป็นหนึ่งในบรรดาเอตทัคคะ เช่น พระโมคคัลลานะและพระสาวกอื่น (พระเทพเวที , 2536, หน้า 391) นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่าพระสาวกนามเมตเตยยะ ถูกกล่าวถึงอย่างค่อนข้างสับสน หนังสือบางฉบับกล่าวว่าป็นองค์เดียวกันก็มี ดังนั้นในที่นี้จึงเห็นว่านาม “เมตเตยโยโก - ผู้เป็นที่ตั้งแห่งความเมตตา” น่าจะหมายถึงพระศรีอารยไมตรีย - อนาคตพุทธมากกว่า เพียงแต่คำอธิบายถึงการปรากฏกายในรูปของพระภิกษุยังไม่กระจ่างนัก

ดังนั้น หากเรายอมรับได้ว่า ชื่อ “เมตเตยยะ” ที่ปรากฏเป็นชื่อของอนาคตพุทธ จารึกชิ้นนี้ก็มีความสำคัญมาก เนื่องจากสามารถบอกให้เราได้ว่า “พระศรีอารีย์” เป็นที่รู้จักกันแล้วในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 และอาจเป็นไปได้อย่างมากว่า จารึกชิ้นนี้เป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เก่าที่สุด ที่แสดงถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอารีย์ในดินแดนประเทศไทย

อนึ่ง การนับถือพระศรีอารีย์ที่เมืองอุทองน่าจะปรากฏสืบเนื่องเรื่อยมา ดังที่จากการขุดแต่งสถูปหมายเลข 13 เมืองอุทอง เรายังได้พบเศียรพระโพธิสัตว์เมตไตรย ทำด้วยสำริด สูง 4.8 เซนติเมตร ด้านหน้าของชฎามงกุฎปรากฏภาพสถูปจำลองชัดเจน (ภาพที่ 7) นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมสำริดรูปปัทมปาณี และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในเมืองอุทองอีกด้วยประติมากรรมเหล่านี้ มีลักษณะของศิลปะแบบปาละหรือศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13 - 18) อันแสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาท สิ่งที่น่าสังเกตคือ จารึกที่กล่าวมาข้างต้นเป็นจารึกภาษาบาลี ซึ่งเป็นของพุทธศาสนาเถรวาท จึงแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาที่เมืองอุทองนั้น ในช่วงต้นคงเป็นพุทธศาสนาเถรวาทและได้รับอิทธิพลมหายานในช่วงต่อมา

ภาพที่ 7

หลักฐานชิ้นที่สอง เป็นจารึกสมัยทวารวดีอีกชุดหนึ่งที่มีการระบุนาม “พระศรีอารีย์” มาจากจังหวัดขอนแก่น เป็นจารึกที่ปรากฏบนใบเสมา ปัจจุบันอยู่ที่วัดโนนศิลา บ้านฝายหิน ตำบลหนองไผ่ อำเภอชุมแพ จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษามอญโบราณ

จารึกดังกล่าวคือ จารึกวัดโนนศิลา 1 (ภาพที่ 8) และจารึกวัดโนนศิลา 3 (ภาพที่ 9) กล่าวถึงการทำบุญของชาย -หญิง รวมถึงคำอธิษฐานขอให้ไปเกิดในยุคของพระศรีอารีย์ (ในจารึกเรียก “พระพุทธอารยะเมตตรัย - buddha aryamaitriyya” สำหรับจารึกโนนศิลา 1 และ “kya-(k) (mey) triya” สำหรับจารึกโนนศิลา 3 (ดู Varasarin : 1988, pp. 507-509)

จากการศึกษาของผ.ศ.ดร.อุไรศรี วรสาริน สามารถกำหนดอายุของจารึกนี้ได้ว่า อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 (Varasarin ; 1988, p. 503) จากจารึกนี้ทำให้เราทราบว่า ประชาชนที่ใช้ภาษามอญที่อาศัยอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 นิยมเขียนคำอุทิศในการทำบุญลงบนวัตถุต่าง ๆ ทางศาสนา และมีความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอารีย์ รวมถึงปรารถนาที่จะไปเกิดและพบพระศรีอารีย์ในภายภาคหน้า

ในทางตรงกันข้าม จารึกภาษามอญที่พบทางภาคเหนือของไทย ที่มีอายุอยู่ในช่วงหลังลงมา เช่นที่หริภุญชัย (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17) กลับไม่พบการกล่าวถึงพระศรีอารีย์หรือความปรารถนาที่จะขอไปเกิดในยุคพระศรีอารีย์เลย (หรืออาจพบน้อยมาก) จารึกเหล่านั้นในตอนท้ายจะกล่าวถึงเพียงการอุทิศบุญกุศลให้แก่บุคคลต่าง ๆ รวมถึงการขอให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี สิ่งนี้จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงกลุ่มของประชากรที่แตกต่างกัน หรือการนับถือลัทธิศาสนาที่แตกต่างกันได้หรือไม่ ?

จากที่ได้กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การนับถือพระศรีอารีย์-พระพุทธเจ้าในอนาคต จากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เก่าที่สุดที่พบในประเทศไทยในขณะนี้ มีมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ในวัฒนธรรมสมัยทวารวดีแล้ว และได้สืบทอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เพียงแต่มีพัฒนาการและแสดงออกในรูปแบบที่แตกต่างกันไปเท่านั้น

หมายเหตุ : ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ผ.ศ.กรรณิการ์ วิมลเกษม ที่กรุณาอ่านจารึกหลังพระพิมพ์ (องค์ที่ 1) รวมทั้งให้คำแนะนำหลายประการ และขอขอบคุณอาจารย์กั้ววลักษณ์ชิตมา ที่กรุณาแปลความ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1,2 (กรุงเทพฯ), 2529.

กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี, 2509.

คณะสงฆ์แห่งประเทศไทย, พระสาวกนิพพาน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา), 2515.

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 7), 2536.

อุไรศรี วรสระริน, “จารึกภาษามอญบางหลักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” **Premier Symposium Franco-Thai I**, 1988.

Malalasekera, G.p.; **Dictionary of Pali proper names**, 2 vols. : London, 1960.